

FARG‘ONA VODIYSI TO‘QAYZORLARI VA TO‘QAY O‘SIMLIKLAR MUHOFAZASI

Nurmatov Abbosbek Botirjon o‘g‘li
Andijon Davlat Universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Farg‘ona vodiysida tarqalgan to‘qayzorlar hamda ularning muhofaza etilishi yoritilgan. Biz asrab-avaylashimiz kerak bo‘lgan to‘qayzorlarning qanchalik tabiatimizga kerakli ekanligini tushuntirib, to‘qay o‘simliklarni himoya qilish yuzasidan tadbirlar ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so‘zlar: *Farg‘ona soyliqi, Farg‘ona cho‘li, buta, na‘matak, O‘simliklar muhofazasi.*

АБСТРАКТ

В данной статье рассказывается о садах и их охране в Ферганской долине. Он заключается в том, чтобы объяснить, насколько важны для нашей природы роици, которые мы должны охранять, и разработать меры по защите лесных растений.

Ключевые слова: *Ферганская долина, Ферганская пустыня, кустарник, вереск, защита растений.*

ABSTRACT

This article describes orchards and their protection in the Fergana Valley. It is to explain how important the groves that we need to protect are to our nature, and to develop measures for the protection of grove plants.

Key words: *Fergana valley, Fergana desert, bush, heather, plant protection.*

KIRISH

Bizga ma‘lumki, Farg‘ona vodiysi o‘zining go‘zal tabiati, mo‘tadil iqlimi, boy xilma-xil o‘simliklari hamda hayvonot olami bilan barchani o‘ziga jalb etadi. Farg‘ona soyliqi — O‘rta Osiyodagi tog‘lar orasida joylashgan vodiy, Uning geografik o‘rni chuqurlikda joylashib, atrofini baland tog‘lar orab olgan.

Farg‘ona vodiysi daryolari va soylari yaqinida bir qancha to‘qaylar mavjud. Bu yerdagi o‘sayotgan o‘simliklar vodiy tabiati uchun beqiyos ahamiyatga ega. To‘qayzorlar daryo suvini taqsimlashda eng asosiy sababchilardan biridir, bundan tashqari toshqinlarning oldini olish tuproq eroziyasi hamda daryo bo‘yi qirg‘oqlari

yemirilishining oldini oladi . Tuproq tarkbidagi tuz me'yorini saqlaydi. Ammo, to'qayzorlarga bo'lgan no'tog'ri munosabat, ularga jiddiy zarar yetkazib inqirozga uchratmoqda. Vodiy hududlari atrof-muhitiga kimyoviy birikmalar, yog'ekstraksiyalari, hamda boshqa zavodlar tufayli turli xil chiqindilar, gazlar chiqarilayпти.

Tadqiqot metodologiyasi.

To'qay, to'qayzor - daryo bo'yidagi qalin, changalzor o'rmon. Suv serob, mikroiklimi atrofda cho'ldan namroq va yumshoqroq bo'lganidan o'simlik hamda hayvonot dunyosi o'ziga xos bo'ladi. Tuprog'i ham allyuvial, gidromorf. To'qaylarda daraxtlar bilan birga butalar ham qalin o'sadi. O'zbekiston to'qaylarida terak, tol, zarang, yulg'un, jiyda, qamish va boshqalar o'sadi. Hayvonot dunyosi: to'ng'iz, kiyik, chiyabo'ri, to'qay mushugi, tustovuq va boshqalar yashaydi.

O'zbekistonda mavjud 4 mingdan ortiq o'simlik turlarining 10-12 %i muhofaza talab (4148 tur). Eng qimmatli tog' o'rmonlarining maydoni o'nlab marta qisqarib ketgan. To'qaylar va qayir o'rmonlari ko'plab kesib tashlangan. Tabiiy yaylovlarning maydoni 6,5 mln.ga qisqargan. Tabiatni, shu jumladan uning ajralmas qismi o'simliklar dunyosini muhofaza qilish ayni zamonning eng muhim muammolaridan biriga aylandi. To'qayzordagi har bir o'simlik O'zbekiston florasining genofondini tashkil etadi.

Tadqiqot natijalari.

O'simliklar dunyosi yerdagi hayotning birlamchi manbai hisoblanadi. Ular yiliga 380 mlrd.tonna organik modda hosil qiladi, buning 330 mlrd.tonn asi dengiz va okean o'simliklariga, 40 mlrd.tonnasi o'rmonlarga, 8-10 mlrd. tonnasi o'tloqlarga to'g'ri keladi. O'simliklar yer yuzidagi hayotning asosi hisoblanadi. Vodiya cheklangan maydonlarda Markaziy Farg'ona cho'li saqlanib qolgan, bu joylarda 120 ming gektar qumliklar, 80000 gektar sho'rxok joylar shuningdek, to'qayzorlar saqlanib qolgan.

Farg'ona vodiysida oqar suv ko'p. Tog'lardan daryo va soylar oqib tushadi: Norin, Qoradaryo, So'x, Isfara, Shohimardonsoy, Oqbura, G'ovasoy, Chodaksoy. Bu daryolar atrofida o'ziga xos to'qayzorlar mavjud. Bundan tashqari, O'zbekistonda Sirdaryoning Farg'ona vodiysidan o'tuvchi qismida to'qay o'simliklarining ko'p turlari yo'qolib ketgan. Respublikamizning xilma-xil, bebaxo o'simliklarini muhofaza qilish bizning muqaddas burchimiz deb bilishimiz shart. Biz faqat foydali o'simlik

turlarini emas balki, O‘zbekiston hududida o‘sayotgan har bir o‘simlik turlarini asrab avaylashimiz va ularni kelgusi avlodlarga hozirgisidan ham a’lo darajada in’om etishimiz kerak.

Muhokama.

To‘qayzorda o‘sadigan o‘simliklarning aksariyat qismidan insoniyat ayrim maqsadlarda foydalanadi. Vaqti kelib, tabiat in’omlarining zaxirasi ham bir kun borib tugaydi. Shuning uchun undan oqilona foydalanishimiz kerak. O‘simliklar tugaydigan va tiklanadigan tabiiy resurslarga kiradi. Lekin oxirgi yillarda insoniyat tomonidan o‘simlik dunyosiga bo‘lgan munosabat ularning tiklanish imkoniyatini brogan sari kamayishiga olib kelmoqda. To‘qayzorlardagi o‘simliklar haddan ziyod ko‘p kesilishi, chorva mollari yaylovlariga aylantirilishi, tabiiy ofatlar, yong‘inlarning ta’siri yosh tuplarni ham zararlantirdi. Ular o‘sadigan hududlarning keng o‘zlashtirilishi, daryo suvi rejimining o‘zgarishi, so‘nggi yillardagi iqlim o‘zgarishlari va yong‘inlar daraxtlar arealining keskin qisqarishiga sabab bo‘lmoqda. Zirk, chakanda, na’matak, jiyda, kabi bebaho dorivor butalarni ham o‘rinsiz ishlatilishi hamda kesilishi sababli keskin kamayib ketdi. Bu butalar dorivor o‘simliklik hisoblanadi va shu bilan birga, ularning mevasi to‘qayzordagi yovvoyi hayvonlar, qushlar uchun ozuqa hamdir. Bu o‘simliklarni yo‘q bo‘lib ketishini oldini olish maqsadida to‘qayzorlarning ochilib qolgan joylariga qaytadan ekishimiz lozim. Ular to‘qayzor sharoitida tez o‘sib, o‘sha joyda yana tabiiy muhitni hosil qiladi. Bu to‘qayzor ekotizimini qayta tiklashning eng samarali yo‘li hisoblanadi. Shundagina to‘qayzorlarda o‘sadigan shifobaxsh dorivor o‘simliklarni ko‘paytirish va uni qayta ishlashni yanada rivojlantirish mumkin.

To‘qayzorlar ham boshqa tabiat ne’matlar singari umumxalq boyligi hisoblanadi. Uning tabiiyligini saqlash o‘simliklar olamini asrash insoniyat uchun zarur bo‘lgan ekotizim yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Zaxidov A. 3., *Vodoxozyaystvennie sistemi Sredney Azii*, T., 1971.
2. Mo'minov O., Baratov P., Mamatkulov M., Raximbekov R. *O'zbekiston tabiiy geografiyasi*. –Toshkent.: 2000
3. Tolipov G.A. G'ulomov X.G. Maxsudov J.M. Akramov I.A. *O'zbekiston Respublikasi yer kadastr*. T.: «O'zinformagroprom», 1994.
4. Toshqo'ziyev M.M., Sherbekov A.A. Yunusova D.I. *g'o'za-g'alla ekinlari tizimida tuproqlarni organik moddaga boyitishga doir izlanishlar natijalari. O'zbekiston tuproqshunoslar va agrokimyogarlar jamiyatining IV–qurultoyi materiallari*. Toshkent, 2005, b. 198-201.
5. *Туркестан – наш общий дом. Проблемы экологии и окружающей среды Центрально – Азиатского региона*. Изд. Фонда им Конрада Аденауэра в сотрудничестве с международным комитетом по экологии и охраны окружающей среды Центрально – Азиатского региона и при содействии представительства ООН в республике Узбекистана Редакторы: В.Шрайбер, П.Шермухамедов. Konrad Adenauer – Stiftung. TURAH. 1996.
6. Shuls V. L., Mashrapov R., *O'rta Osiyo gidrografiyasi*, T., 1969;